

LBRIS

We know
books

Avva Lazăr

**FERICIȚI CEI CE ASCULTĂ
CUVÂNTUL LUI
DUMNEZEU**

Predici

ISBN: 978-606-022-088-6

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE.....	5
„Dumnezeu, celor mândri le stă împotriva, iar celor smeriți le dă har” (Pilde 3, 34).....	11
„Cel ce nu iubește pe fratele său, pe care l-a văzut, pe Dumnezeu, pe care nu l-a văzut, nu poate să-L iubească” (1 Ioan 4, 20).....	18
„Crucii Tale ne închinăm, Stăpâne, și sfântă învierea Ta o lăudăm și o slăvim”.....	23
„Toate sunt cu puțință celui ce crede” (Marcu 9, 23).....	30
„Bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului” (Ioan 12, 13).....	37
„Astăzi S-a spânzurat pe lemn Cel ce a spânzurat pământul pe ape”.....	48
„Unde îți este, moarte, boldul? Unde îți este, iadule, biruința?”.....	52
„Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat”.....	58
„Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care am binevoit” (Matei 3, 17).....	67
„Bine este nouă să fim aici” (Matei 17, 4).....	73
„Fericiți cei ce ascultă cuvântul lui Dumnezeu și îl păzesc” (Luca 11, 27).....	77

„Bucură-te, ceea ce ești plină de har, Marie, Domnul este cu tine” (Luca 1, 28).....	83
„Întru naștere fecioria ai păzit, întru adormire lumea nu ai părăsit, de Dumnezeu Născătoare”	90
„Căci și femeile lor au schimbat fireasca rânduială.....	95
„Coboară-te degrabă, căci trebuie să rămân în casa ta” (Luca 19, 5).....	99
„De poți crede, toate sunt cu putință celui ce crede” (Marcu 9, 23).....	105
„Îndrăznește, credința ta te-a mântuit; crede numai și te vei izbăvi” (Luca 8, 48, 50)	111
„Scumpă este înaintea Domnului moartea cuvioșilor Lui” (Psalmul 115, 6).....	118
„Căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și toate se vor adăuga vouă” (Matei 6, 33).....	123
„A binecuvântat și, frângând, a dat ucenicilor pâinile, iar ucenicii mulțimilor” (Matei 14, 19).....	127
„Fericit bărbatul care își pune nădejdea în Dumnezeu și care știe că de la Domnul este ajutorul său, de la Domnul, Cel ce a făcut cerul și pământul” (Psalm 39, 6 și 24; 113, 23).....	136
„Oricine voiește să vină după Mine să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie” (Marcu 8, 34).....	139
„Ce ar putea să dea omul, în schimb, pentru sufletul său?” (Matei 16, 36).....	142
„Bogăția de ar curge ca miera, să nu-ți lipești inima de ea” (Psalm 61, 10).....	146
„Iertați, și se va ierta vouă!” (Luca 6, 37).....	153

„Răsplata voastră va fi multă și veți fi fiii Celui Preaînalt” (Luca 6, 35)	157
„Din Egipt am chemat pe Fiul Meu” (Osea 11, 1).....	162
„Litera ucide, iar Duhul face viu” (2 Corinteni 3, 6).....	167
„O, femeie, mare este credința ta, fie ție cum voiești!” (Matei 15, 28)	171
„Ce ai Tu cu noi, Iisuse, Fiul lui Dumnezeu?!” (Matei 8, 29) 180	
„L-au slăvit pe Dumnezeu, Care dă oamenilor asemenea putere” (Matei 9, 8).....	189
„Iisuse, fie-Ți milă de noi!” (Luca 17, 13).....	197
„Lovește, vreau să mor creștin!”	205
Fotografii.....	208

**„Dumnezeu, celor mândri le stă împotriva, iar
celor smeriți le dă har” (Pilde 3, 34)¹**

În vechime, atunci când un împărat voia să poarte un război împotriva altuia, de obicei își trimitea slujitorii cu surle și trâmbițe, să-i anunțe pe ostași să se pregătească de luptă. Ostașii își pregăteau armele, iar împărații aveau obiceiul să trimită personalități care să le vorbească pentru a-i scoate din „lenevia” păcii, pentru a-i însufleți să se lupte chiar cu prețul vieții. La fel procedează și Biserica: ne anunță că vom avea un mare război de dus, un război împotriva diavolului care se înstăpânește în noi prin patimi și prin toate răutățile pe care le săvârșim și de la care nu ne mai oprim.

Duminica de astăzi purta mai demult denumirea de „Duminica vestitoare”, pentru că se vestea creștinilor că de astăzi începe perioada de pregătire pentru Învierea Domnului. În Biserică, această perioadă poartă denumirea de Triod, de la faptul că canoanele de la Utrenie se modifică: nu mai au nouă, ci trei ode sau cântări (*tría ódi*). Această perioadă ține zece săptămâni, din duminica de astăzi și până la Învierea Domnului nostru Iisus Hristos și are, mai întâi, o perioadă de trei săptămâni care cuprinde patru Duminici, prima fiind cea de astăzi, pe urmă o perioadă de șase săptămâni ale Postului, la care se adaugă Săptămâna Patimilor.

Astăzi suntem anunțați că avem de dus acest război duhovnicesc pentru a înfrunța păcatul, pentru a săvârși faptele

¹ Predică rostită în Duminica a 33-a după Rusalii (a Vameșului și a Fariseului) (Evanghelia de la Luca 18, 10-14).

cele bune, pentru a ne asemana cu Hristos, pentru a începe viața noastră duhovnicească. Și cea dintâi armă pe care Biserica ne-o înfățișează ca fiind cea mai trebuincioasă pentru această luptă este smerenia. Fără de aceasta nu putem să învingem, fără de aceasta nimic nu are valoare. Domnul Iisus ne arată cât de necesară este smerenia prin pilda Vameșului și a Fariseului, în care El preferă un păcătos smerit în defavoarea unui om foarte drept, dar mândru.

Evanghelia ne spune că doi oameni s-au dus la templu să se roage. Unul era fariseu și altul vameș. Fariseul, stând în față, spunea: „Dumnezeule, Îți mulțumesc că nu sunt ca ceilalți oameni, răpitori, nedrepti, adulteri; postesc de două ori pe săptămână și dau zeciuală din mărar, din chimen, din toate ale mele; îți mulțumesc că nu sunt ca acest vameș”. Vameșul, departe stând, neîndrăznind nici ochii să și-i ridice, își bătea pieptul său, spunând: „Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosului!”. Și Hristos l-a preferat pe acest vameș păcătos, spunând că „acesta s-a coborât mai îndreptat la casa sa” (cf. Luca 18, 10-14).

Fariseul era exponentul unei partide din vechiul Israel care avea toată onorabilitatea. Era un învățător de Lege, un conducător spiritual al poporului. Gruparea religioasă din care făcea parte îi cuprindea pe cei care se ocupau cu studiul *Torei*. Ei avuseseră în istoria Israelului un rol excepțional, de multe ori salvând poporul de la măcelul pe care ar fi putut să-l săvârșească romanii. Erau oameni din elita societății, oameni onorabili în general și care luau foarte în serios Legea lui Dumnezeu. Și totuși, acest fariseu nu este preferat de Domnul! De ce? El, deși vine la templu și pare că face toate după Legea lui Dumnezeu, se vede că nu ajunsese să-L cunoască pe Dumnezeul Cel adevărat, de vreme ce, deși formal e la templu și Îi mulțumește lui Dumnezeu, arată că nu are deloc nevoie de Dumnezeu. Iată cum

își începe el rugăciunea: „Îți mulțumesc, Doamne, că nu sunt ca ceilalți oameni!” – nu-I mulțumea lui Dumnezeu pentru ajutorul dat ca să facă faptele cele bune, ci Îi mulțumea pentru ceea ce era. Și după cum lesne se vede, trece repede de la mulțumirea adusă lui Dumnezeu la mulțumirea de sine: mulțumește că el este într-un anumit fel, îi atrage lui Dumnezeu atenția asupra sa, asupra faptelor sale, pe care le și enumeră: „Postesc de două ori pe săptămână, dau zeciuală din toate câte câștig”.

Omul acesta, adică, se autoelogiază; avem de-a face cu un spectacol al slăvirii de sine, cu un om care nu are nevoie de Dumnezeu, care știe că trebuie să-I mulțumească și o face formal – dar nu-I mulțumește pentru ajutor, ci pentru ceea ce este *el* și ceea ce face *el*. Vedeți cum se pune în evidență pe sine, despărțindu-se de ceilalți oameni, situându-se deasupra întregului neam omenesc? Vă dați seama? Nu mai era nimeni ca el! „Dumnezeule, Îți mulțumesc că nu sunt ca ceilalți oameni, răpitori, nedrepti, adulteri”, ba, mai mult, „nu sunt ca și acest vameș”, cu toate că vameșul era în templu și se ruga, adică se socotea mai bun chiar și decât oamenii care veneau la templu.

Vameșul, în schimb, nu judecă pe nimeni, ci are o atitudine cu care Îl cucerește pe Dumnezeu și despre care Ortodoxia noastră spune că este cea mai mare putere pe care o poate avea un om; este atitudinea prin care omul poate să-L atragă pe Dumnezeu în sufletul său. Acest om are conștiința sărăcirii lui, conștiința păcatului lui. Este foarte adevărat că vameșii, cum știți, se dedau abuzurilor, erau oameni care îi sileau pe ceilalți să plătească tribut romanilor, îi extorcau pe conaționali lor – erau oameni de o duritate extremă. Și acestui om, conștient de păcatele lui, conștient că nimic nu i se cuvine, că nimeni nu-i atât de rău ca el, nu-i rămăsese decât un ultim lucru – să ceară mila lui Dumnezeu: „Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosului!”

Iubiții mei frați, să nu înțelegeți că Dumnezeu aprobă faptele vameșului! Hristos nu ne spune să păcătuim ca el, ci să fim smeriți ca el. Și încă: să nu credeți că Dumnezeu nu ia în seamă dreptatea acestui fariseu, nesocotind-o. Hristos dezaprobă mândria lui. Fraților, smerenia este singura care poate da valoare faptelor omenești! Noi nu putem face nimic fără Dumnezeu, nu putem nici măcar mișca un deget și de aceea, când reușim să săvârșim ceva bun, Îi mulțumim lui Dumnezeu pentru ajutorul dat ca să facem acel bine. Smerenia este, așadar, cel mai mare realism, pentru că prin ea ne dăm seama că suntem nimic, suntem praf și țărână fără Dumnezeu și îi mulțumim lui pentru ajutorul dat. În același timp, smerenia îl face pe om să înțeleagă că oricât bine ar fi făcut în această lume, nu l-a făcut singur, cu puterea lui, ci prin ajutorul lui Dumnezeu. În plus, omul, chiar dacă a făcut foarte multe fapte bune, tot nu poate să spună că a făcut *tot binele* pe care putea să îl facă. Noi vom fi judecați nu numai pentru răul făcut, ci și pentru binele pe care puteam să-l facem și nu l-am făcut. Și cine a făcut tot binele care se putea face?

Prin urmare, smerenia este cel mai mare realism – pentru că îți dai seama că fără Dumnezeu ești nimic, iar cu această conștiință a sărăciei tale, când strigi către El, Îl dobândești. Evanghelia ne arată că acest păcătos a fost smerit, s-a mântuit, s-a coborât mai îndreptat la casa lui, dar nu acesta este exemplul suprem! Să știți, fraților, că smerenia nu înseamnă să înțelegi că ești păcătos – adică ești păcătos, și înțelegi că ești păcătos, și asta-i smerenia! Nu! De fapt, smerenia înseamnă că, deși te străduiești din toate răzputerile să nu greșești, totuși să te socotești cel mai mic, pentru că n-ai făcut tot binele care se putea face și nici nu ai înțeles că puteai să îl faci. Smerenia cea mare este să nu faci răul și, totodată, să devii fără prihană făcând tot binele. Aceasta este cea mai mare răsplată pe care Dumnezeu

o dă Sfinților Lui, de aceea se spune despre vameș că „s-a coborât mai îndreptat la casa lui” – doar „mai îndreptat”. Smerenia adevărată este să faci faptele fariseului, dar să ai smerenia vameșului.

Și ca să vedeți cât de mare este smerenia, în *Pateric* se găsește o istorioară despre Sfântul Macarie cel Mare, căruia, pe când mergea prin pustie, i-a ieșit în drum diavolul, purtând la gât niște tigve omenești. Când Sfântul l-a întrebat unde merge, acela i-a zis că merge la mănăstire să dea hrană călugărilor. Și, din discuția lor, care e mai lungă, aflăm că diavolul nu este deloc deranjat de faptele bune ale călugărilor: „Voi privegheați, dar eu nu dorm niciodată. Voi postiți, dar eu nu mănânc niciodată”. Și, în acest context, este silit de Sfântul Macarie să spună ce-l arde. Și spune: „Ceea ce nu pot suporta este smerenia!” – asta nu poate suporta diavolul, pentru că el nu se poate smeri, ci vrea să fie în locul lui Dumnezeu!

Vedeți, fraților, cât de mare este smerenia? Luați-aminte și la ce spune marele Sfânt Ioan Gură de Aur: „Smerenia este mai mare decât mucenicia”. A fi mucenic, așa cum știți, înseamnă a-ți da viața pentru Hristos. Ce sfințenie ar putea fi mai mare? Și totuși, există o sfințenie mai mare decât a-ți da viața, a fi omorât pentru credința ta, a nu te lepăda de ea. Știți că cei doi fii ai lui Zevedeu, Iacov și Ioan, au venit odată la Mântuitorul și i-au spus: „Dă-ne nouă să ședem unul de-a dreapta Ta și altul de-a stânga Ta, întru slava Ta” (Marcu 10, 37). Mântuitorul le descriesese pătimirea Sa, iar ei aveau poftă să stea de-a dreapta și de-a stânga Sa, își doreau „portofolii ministeriale” cum am spune astăzi, adică poziții imperiale! Mântuitorul, foarte trist, le spune: „Nu știți ce cereți! Puteți să beți paharul pe care îl beau Eu sau să vă botezați cu botezul cu care Mă botez Eu?” (Matei 10, 38). Mântuitorul, când i-a întrebat acesta, voia să zică: „Puteți voi să suferiți ce voi suferi

Eu?” Iar acel „puteți să vă botezați cu botezul cu care Mă botez Eu?” se referea la felul în care va muri, adică voia să zică: „Puteți să muriți cum voi muri eu?” Ei, fără să-și dea seama, au răspuns: „Putem” (Matei 10, 39). Mântuitorul le-a răspuns atunci: „Paharul pe care Eu îl beau îl veți bea, și cu botezul cu care Eu mă botez vă veți boteza. Dar a șede de-a dreapta Mea, sau de-a stânga Mea, nu este al Meu a da, ci celor pentru care s-a pregătit” (Matei 10, 39-40).

Se pune întrebarea: cine sunt acești de trei ori fericiți pe care Dumnezeu îi va pune de-a stânga și de-a dreapta Lui, de vreme ce nu-i va pune pe mucenici? Răspunde tot Domnul, în continuare: „Știți că cei ce se socotesc cârmuitori ai neamurilor domnesc peste ele și cei mai mari ai lor le stăpânesc. Dar între voi nu trebuie să fie așa, ci care va vrea să fie mare între voi, să fie slujitor al vostru. Și care va vrea să fie întâi între voi, să fie tuturor slugă” (Marcu 10, 42-44). Vedeti, fraților, cu câtă înțelepciune Hristos îi învață pe Apostoli cum să câștige locurile cele dintâi, de-a stânga și de-a dreapta Lui? Acele locuri le câștigă cei smeriți, cei ce se socotesc mai mici decât toți și, în felul acesta, devin slujitorii tuturor. Ce învățătură minunată! Nu toți vom fi mucenici, nu toți vom muri pentru Hristos – deși poate că vremurile nu sunt departe! –, dar, dacă ne smerim, putem fi chiar mai presus de cei care și-au dat viața pentru Hristos.

Ce minunată este această Evanghelie prin care începe pregătirea pentru Înviere. Ea ne învață pe fiecare că smerenia este mai mare decât mucenicia și că doar smerenia covârșește păcatul și dă sens, dă valoare oricărei fapte. Altfel, orice fapte bune, precum cele ale fariseului, sunt anulate de către mândrie, pentru că atunci nu sunt plăcute lui Dumnezeu. El ne spune că „oricine se înalță pe sine se va smeri, iar cel ce se smerește pe sine se va înălța” (Luca 14, 11).

Nu scap prilejul, în încheiere, să vă arăt cât de milostiv este Dumnezeu cu acest vameș, chiar dacă era păcătos. Să nu spuneți niciodată în viață că Dumnezeu este drept, pentru că Dumnezeu nu este drept, ci este „nedrept” – dacă era drept, eram în iad cu toții pentru păcatele noastre. Noi, să nădăduim în „nedreptatea” Lui, prin care să aibă milă, iubire și iertare!

De asemenea, din Evanghelie am mai putea observa un lucru foarte important, și anume că nu se cade ca noi să judecăm vreodată pe cineva că este păcătos. Dacă am fi fost contemporani cu vameșul și fariseul și i-am fi văzut în biserică rugându-se, l-am fi văzut pe omul din elită, dreptul, superbul, omul care respecta Legea, ce am fi zis? Orice altceva decât a zis Hristos despre el! Și ce am fi zis dacă l-am fi văzut pe vameș?... Niciodată să nu ne grăbim să judecăm, pentru că nu știm ce este în adâncul omului, nu știm cum omul, într-un moment, poate să dobândească mila lui Dumnezeu.

Așadar, iubiții mei frați, să plecăm împreună în aceste zece săptămâni care vor culmina cu Învierea, rugându-L pe Dumnezeu să ne dea viață ca să ne smerim, înțelegând că fără El suntem nimic. Dacă credem că suntem ceva fără El, nu-L vom dobândi niciodată!

„Cel ce nu iubește pe fratele său, pe care l-a văzut, pe Dumnezeu, pe care nu l-a văzut, nu poate să-L iubească” (1 Ioan 4, 20)²

În această Duminică a Înfricoșătoarei Judecăți ni se amintește iarăși, oricât de greu ni s-ar părea, că într-o zi va fi un sfârșit al acestei lumi și că într-o zi nu vom mai fi în această lume, ci vom fi cu toții în fața Dreptului Judecător. Vom muri pe rând, vom fi judecați fiecare în parte după moarte, dar judecata generală sau obștească va fi la sfârșitul lumii. Acestei judecăți îi facem pomenire astăzi, pentru a ne reaminti criteriul după care Dumnezeu va judeca această lume. Toată atmosfera acestei judecăți va fi una înfricoșătoare, așa cum o și numește calendarul, pentru că atunci cărțile conștiințelor se vor deschide, vâlul va cădea de pe sufletele oamenilor și de pe faptele lor, iar adevărul va fi văzut în toată goliciunea.

Sfinții Părinți ne învață că nu numai Dumnezeu, Care cunoaște toate faptele, cuvintele și gândurile omului va fi acolo, ci și toți oamenii care au trăit vreodată. Și fiecare om va putea să vadă, printr-o privire scrutătoare a sufletului, tot ceea ce este în cei de lângă el; la fel, toți cei din jur vor vedea ce e în sufletul său. Aici, în această lume, avem cumva un confort în faptul că nimeni nu ne cunoaște *în întregime*. Pierdem însă din vedere că Dumnezeu cunoaște străfundurile ființei noastre și aceasta deoarece că El pare să întârzie cu judecata Lui; ne mai judecă

² Predică rostită în Duminica Înfricoșătoarei Judecăți (a Lăsăturii sec de carne) (Evanghelia de la Matei 25, 31-46).

doar ca să ne îndrepte. Pe parcursul unei zile El stă, cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul, douăzeci și trei de ore pe Scaunul Milostivirii, dar stă, totuși, și o oră pe Tronul Dreptății, adică la Judecată.

Atmosfera solemnă a Judecății de Apoi va fi înfricoșătoare. Faptele fiecăruia se vor arăta în fața tuturor, iar de față vor fi toți sfinții și îngerii. Frica cea mare apare însă mai ales la gândul că această judecată este ireversibilă. Adevărul de credință ne învață că, după ce vom muri, până la Judecata de Apoi mai putem fi ajutați de oarecare fapte făcute în viață, dar mai ales de cei care au rămas în urma noastră și de comunitatea sfinților, a Bisericii, care se roagă pentru noi. Ce va fi după Judecata de Apoi va fi ireversibil, și va urma după aceea o veșnicie; însă nimeni în această lume nu poate să-și imagineze veșnicia. Totul are un capăt și noi nu putem gândi în altă paradigmă.

Așadar, lumea se va sfârși și noi vom fi judecați, iar judecata va fi făcută pentru eternitate. Câtă responsabilitate ar trebui să fie pe umerii noștri, de vreme ce viața aceasta trecătoare stă la baza fericirii sau nefericirii noastre în veșnicie!

Și, ca să ne vindece de egoism, Hristos ne arată în această Evanghelie că, de fapt, nouă nu ne va fi bine pentru că ne pregătim să ne fie bine, ci pentru că Îl iubim și demonstrăm că Îl iubim prin iubirea față de oameni. Dumnezeu ne leagă pentru veșnicie de oameni: „Gol am fost și M-ați îmbrăcat; bolnav am fost și M-ați cercetat; în temniță am fost și ați venit la Mine” (Matei 25, 36). Cu alte cuvinte, pentru că Dumnezeu îi iubește pe oameni, orice facem pentru un om, facem pentru Dumnezeu.

Ce supremă cinste ne face Dumnezeu! Nu numai că ne va judeca la sfârșitul lumii prin comparație cu El, Care este Omul deplin, dar ne face și cinstea de a ne arăta că, pentru

fiecare dintre ceilalți oameni, ar trebui să contăm ca dumnezei după har. Ceea ce am făcut oamenilor, am făcut lui Hristos. Nu putem niciodată blasfemia spunând: „Dacă Te-am fi văzut, Te-am fi ajutat sau Ți-am fi slujit cu prețul vieții noastre”, pentru că Hristos a spus pentru totdeauna că în oameni stă mântuirea noastră, că viața aceasta este ca un târg în care fie ne dobândim mântuirea, fie ne-o pierdem.

De aceea, această răspundere enormă care apasă pe fiecare ființă omenească, adică pregătirea perpetuă pentru această Judecată, se vede în atitudinea pe care o avem față de fiecare dintre semenii noștri. Marii Părinți ai Bisericii ne învață că dacă nu iubim pe cineva, nu îl iubim pe Hristos, Care l-a făcut pe acela și îl iubește. Atunci când iubești pe cineva, îi iubești și pe toți cei pe care îi iubește cel iubit. Te uiți pe tine pentru el și, văzând iubirea celui iubit față de altcineva, sfârșești prin a-l iubi și pe acela.

Așadar, prin Hristos putem să-i iubim pe oameni, iar fără El nu-i putem iubi niciodată. Vom găsi suficiente argumente ca să nu ne obosim să-i iubim pe oameni. Dacă nu-l iubești pe un om, nu-l iubești pe Hristos; nu-l iubești pe Hristos din acel om și nu te lași iubit de Hristos din acel om. Sfântul Siluan Athonitul spunea că dacă există chiar și un singur om pe care nu-l iubești, în tine este un duh rău și vei rămâne cu acel duh și după moarte, pentru eternitate. De aceea, cât suntem încă în trup, trebuie să rezolvăm fiecare problemă în relația noastră cu fiecare om din această lume.

În Evanghelie, Hristos spune: „Duceți-vă de la Mine, în focul cel veșnic!” (Matei 25, 41), numind starea de după moarte *foc*; o mai numește și *întunericul cel mai din afară, plângerea și scrâșnirea dinților* (cf. Matei 22, 13; 25, 30). De ce-i trimite pe aceia care nu l-au iubit în oameni într-un foc care chinuie, care arde, care mistuie? Nu pentru că Hristos este nedrept ca

judcător, nu pentru că El nu-l iubește pe om, ci pentru că Hristos nu poate face nimic pentru acela care, prin felul în care a trăit, s-a instalat confortabil în rai sau în iad.

Priviți la singurătățile noastre din lume! Uitați-vă, de exemplu, la o mamă care este singură și are mai mulți copii, iar aceia sunt toți plecați, fie cu serviciul, fie ca să-și poată câștiga existența. Mama, deși este acasă și deși este copleșită de dorul față de copii, deși este singură spațial, totuși ea nu este singură în mod absolut, nu este singură din perspectivă sufletească. Ea știe câte a făcut pentru copiii ei, pe care îi poartă în inimă, și simte și recunoștința extraordinară din inimile copiilor. Chiar dacă sunt departe, ea are, prin acest dor, care o leagă de copiii ei, o anumită împlinire. Deși este singură, nu are o tristețe care doboară pe om, ci o tristețe înduioșătoare, care înalță.

Priviți la un om care nu a făcut ceva bun sau care nu săvârșește binele. Ce singurătate își adună în suflet! Dacă nu ai făcut bine nici unui om, cum te privesc ceilalți oameni? Nici măcar nu te învrednicesc de o privire. Ceilalți oameni nu se uită la tine și nu te iau în seamă pentru că nu ești vrednic de luat în seamă, pentru că nici tu, la rândul tău, nu i-ai luat în seamă. Singurătatea unui asemenea om care practică egoismul într-un mod intensiv, într-un mod sistematic, este cumplită. Deși spațial se află printre oameni, el este singur. Deși este făcut să trăiască în comuniune, el nu vrea să intre în comuniune.

Comunitățile tradiționale, cândva, erau comunități în care cele ale fiecăruia erau respectate cu strictețe și sfințenie. Dar oamenii aveau și bunuri comune. În afară de pereții casei sau de gardul curților, nimic nu îi despărțea. Aveau un spațiu comun, o fântână comună, un loc unde se întâlneau în mod public, organizau clăci, făceau activități în care se implicau împreună, pentru că le păsa unora de ceilalți. În vremurile noastre, oamenii sunt mai predispuși la însingurare egoistă